
KENTSEL DOKUYU OLUŞTURAN BİLEŞENLER İŞİĞİNDA DOKU ÇÖZÜMLENMESİNDE FARKLI YÖNTEM ve TEKNİKLERİNİN DEĞERLENDİRMESİ

Nilgün Ç. Erkan, Oya Akın

Doç. Dr. Yıldız Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü
nilgunerkan@gmail.com

Doç. Dr. Yıldız Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü
oakinster@gmail.com

Algılanan biçim, doğal yapının yönlendirdiği fiziksel ve sosyal yapının karşılıklı etkileşim halinde ortaya koyduğu örüntü/kompozisyon, olarak tanımlanan kentsel doku, yerleşmelerin özgün karakterlerinin de belirleyicisidir. Kentsel dokuların algılanabilirliği, kompozisyonun doğal yapı bileşenleri ile uyumu ve yer/bağlam ilişkilerinin kurulmasının yanı sıra kültürel, kişisel yaşam biçimleri ile de doğrudan ilişkilidir.

Kimlik değeri olan bir yerleşmenin temel ilkelerinden biri, dokusunun okunabilirliği ve imgelenebilirliğidir. Deniz yolu ile erişilen, bir iskelenin etrafında gelişmiş ada yerleşmeleri ile kıyı yerleşmelerinde formun ve dokunun imgelenebilmesi kolaydır. Gerek kısıtlı coğrafya ve belirgin, okunaklı sınırların varlığı (eşikler) gerekse deniz yoluyla yerleşmeye yaklaşırken, formun ve dokunun bütüncül algılanabilirliği bu kolaylığı sağlamaktadır.

Bu çalışma kapsamında, İstanbul'un Anadolu Yakası Marmara Denizi açıklarında yer alan 'Burgazada ve Kınalıada' Yerleşmeleri ile Boğaziçi Köyleri'nden 'Kuzguncuk ve Arnavutköy Yerleşmeleri' örnekleri üzerinden doku analiz yöntemleri ve elde edilen çıkarımlar değerlendirilmektedir. Doku analizlerinden hareket ile¹; kentsel dokuyu oluşturan bileşenlerin sorgulanması, yerleşme kültürü izlerinin çözümlenmesi ve kimlik unsuru oluşturan doku bileşenlerinin saptanması ve bu süreçle ilişkin yöntemleri irdelemek hedeflenmiştir.

Çalışma kapsamında yerleşme dokusunu oluşturan bileşenler topoğrafya, iklim elemanları, peyzaj, mülkiyet, yol ağı, kamusal açık alanlar, ada ve parsel düzeni, yapı - parsel ilişkisi, yapı - yapı ilişkisi (meydan, sokak, avlu, ada ortası) üçüncü boyut, silüet, yapısal elemanlar (cephe, malzeme, renk, bezeme vb.) başlıklarında ele alınmıştır.

Çalışma kentsel doku bileşenlerinin tanımlandığı kavramsal araştırmalara temellenen doğal yapı ve fizik mekân tespitleri ile sınırlandırılmıştır. Bu tespitlerden hareket ile İmaj (Lynch) ve Gestalt analizleri ile kimlik, silüet ve algılanabilirlik özelliklerinin yanı sıra doğal yapı (topoğrafya, iklim elemanları, peyzaj), yapılaşmış alanlar, işlev, kamusal açık alanlar (yol

ağı, meydan, açık yeşil alanlar), mülkiyet ile biçimlenen yerleşme doku karakteristikleri farklı yöntemler ile sorgulanmıştır. Tespit tekniğinin yanı sıra doku özelliklerini algılamak üzere topoloji, eşgörüş, peyzaj analizleri ile 3. boyuta ilişkin verilerin belgelendiği sokak silüetlerinin değerlendirilmesi de analiz yöntemleri içinde kullanılmıştır.

Sonuç olarak çalışma kapsamında iki temel hedefe ulaşılmaktadır. Öncelikli hedef doğal, fiziksel ve kültürel çevre bileşenlerinin yönlendirdiği yerleşme dokusunun okunmasında kullanılan yöntem ve teknikleri ortaya koymaktır. Bu bağlamda İstanbul Burgazada, Kınalıada Arnavutköy ve Kuzguncuk doku çözümleme çalışmalarında kullanılan tekniklerin paylaşılması ve gelecekte yerleşmelerin fiziksel yapısını biçimlendirecek müdahalelerde dikkat edilmesi gereken ilkeler ve parametrelerin belirlenmesi de ikincil hedef olarak belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Yerleşme dokusu bileşenleri, doku, algılama, analiz teknikleri, Burgazada, Kınalıada, Arnavutköy, Kuzguncuk*

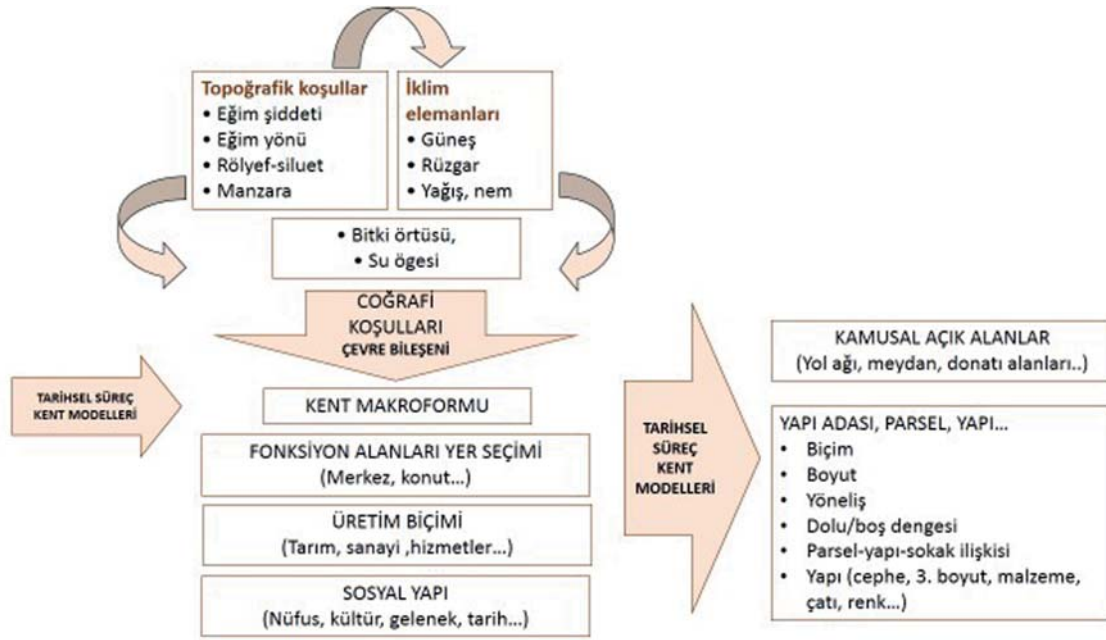
1. Doku Nedir? Kentsel Dokuyu Oluşturan Bileşenler Nelerdir?

En genel tanımı ile doku (türük, örüntü, ing. -texture, pattern); birbirine eş ya da birbirini tamamlayan birim biçimlerin, belli sistemlerle yan yana gelmesinden oluşmaktadır. Kent dokusu ise yapılı formlar ile açık alanlar (boşluklar) arasındaki ilişkiler, ölçek ve oran olarak tanımlanmaktadır (Ocakçı, 2012; Altaban, 2013). Kent dokusu, bir başka değişle algılanan biçim, doğal yapının yönlendirdiği fiziksel yapı ile sosyal yapının (ekonomik yapı, gelenek, görenek, yaşam biçimi vb.) karşılıklı etkileşim halinde ortaya koyduğu bir örüntü / kompozisyonudur. Bu kompozisyonun okunabilirliği ya da algılanabilirliği, yerleşmenin özgün karakteristiğinin belirlenmesinde en temel değişken olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir kentsel dokunun algılanması, doğal yapı bileşenlerinin ortaya koyduğu yere özgü koşullar ile uyumluluğu olduğu kadar, kültürel, kişisel yaşam biçimleri ve algı filtreleri ile doğrudan ilişkilendirilmektedir (Rapoport, 1977).

Kentsel doku tanımı ağırlıkla, kenti oluşturan elemanların tümünün oluşturduğu örüntüyü ifade etmek için kullanılır. Kentsel dokuyu oluşturan bileşenler temelde çevresel boyut, fiziksel boyut ve sosyo-ekonomik boyut olarak gruplanabilir. Kentsel dokunun oluşmasında etkili olan bu bileşenler arasında, karşılıklı bir etkileşim söz konusudur. Çevresel boyut, sosyal ve ekonomik yapıyı biçimlendirirken, fiziksel boyut bu bileşenlerin hepsinden etkilenmekte ve belirli oranlarda da etkilemektedir.

Dokuyu oluşturan bileşenlerden çevresel boyut, pek çok yönüyle doğal yapı özelliklerini anlatmaktadır. Topoğrafya, iklim elemanları, bitki örtüsü, su ögesi gibi doğal yapıya ilişkin unsurlar, kentin fizik mekânına yönelik kimlik ve doku karakteri konusunda temel belirleyici olmaktadır. Doğal yapı bileşenleri, ortaya koydukları eşikler ve potansiyeller ile yerleşmeleri özelleştirmektedir. Geleneksel yerleşme dokuları da ağırlıkla doğadan referans olarak biçimlendikleri için, yerleşmelerin kendilerine has kimlik öğeleri ve okunabilirlikleri son derece yüksektir. Teknoloji koşutundan doğaya üstünlük sağlayan ve doğal eşikleri yok ederek yerleşme kültürünü benimseyen günümüz yerleşmeleri; sıradanlaşarak, giderek birbirine benzeyen ve kendine özgü kimlik değerini kaybeden yaşam alanlarına dönüşmüştür. Dolayısı ile doğal yapı çeşitliliği ve referansları, yerleşme kültürü konusunda fizik mekânı yönlendiren en önemli değişken olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sosyo-ekonomik bileşenler ağırlıkla doğal yapı bileşenlerinin yönlendirdiği yaşam biçimi ve nüfusun demografik, sosyal, ekonomik ve yönetsel özelliklerini kapsamaktadır. Fiziksel boyut ise tüm diğer bileşenlerin yansımaları ile ortaya çıkan biçim olarak açıklanabilir. Yapı adası düzenleri, kanal mekân sistemi, mülkiyet düzeni, yapı - parsel ilişkisi, yapı – yapı ilişkisi, donatı düzeni, peyzaj, yapı malzemesi, cephe, üçüncü boyut, bezeme, süsleme gibi pek çok değişkeni kapsamaktadır (Şekil 1).

Şekil 1: Kentsel Doku Bileşenleri

2. Kentsel Doku Analizinde Kullanılan Yöntem ve Teknikler

Bir önceki bölümde ele alındığı gibi kentsel doku, pek çok unsurun etkileşim halindeki ilişkisinin bir sonucu olarak, süreç içinde ortaya çıkmaktadır. Bu da çok faktörlü, oldukça karmaşık bir yapının/sistemin çözülmesi anlamını taşımaktadır.

Çalışma kapsamında, özgün kentsel dokuların analizinde kullanılan yöntem ve teknikler ele alınarak, elde edilen çıkarımların nasıl yorumlanabileceği tartışılmaktadır. Kentsel yerleşme dokularının çözülmesi ve neden – sonuç ilişkisi kurulmasında kullanılan teknikler üç temel aşamada gruplanmaktadır.

Birinci grup analizler, yerleşmenin bütüncül olarak algılanması amacıyla doğal yapı ve silüet özellikleri, imaj ve kimlik unsurlarının çözülmesi, farklılaşan alt parçalarının tespit edilmesine yönelik analizler olarak belirlenmektedir.

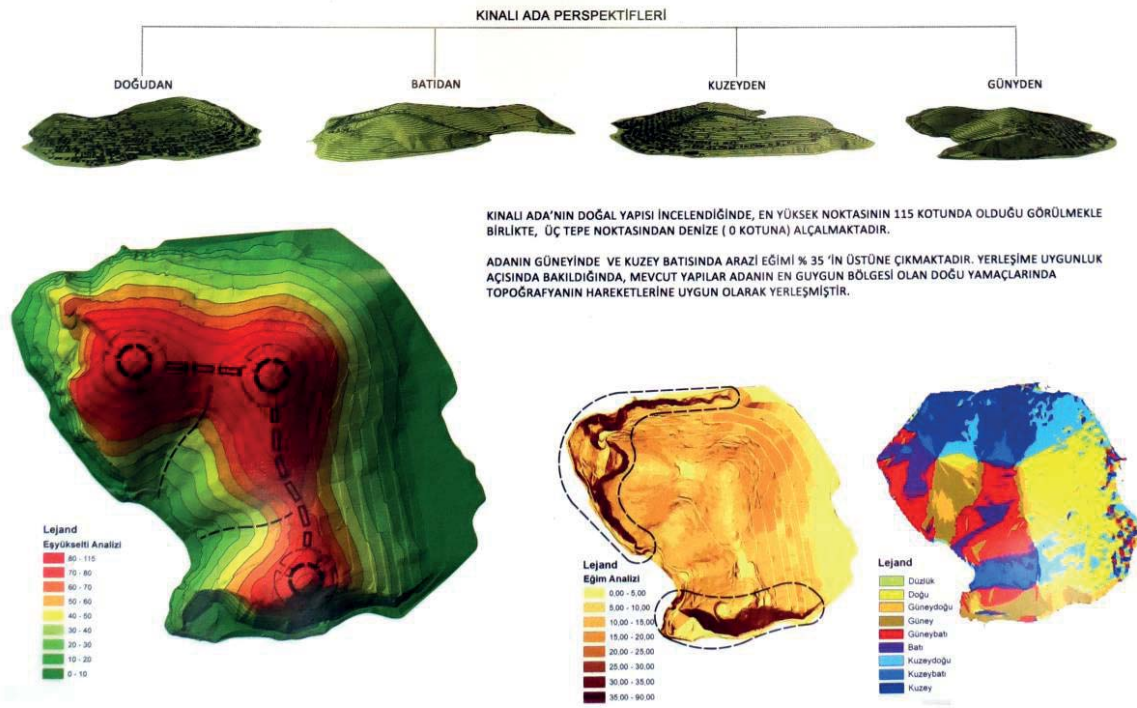
İkinci grup analizler, fizik mekâna yönelik arazi kullanış, yapı kat adetleri, yapı tipolojileri, yapı nitelikleri, yol ağı, ada ve parsel düzeni, dolu/boş dengesi, kamusal, özel, yarı kamusal/özel alanların belirlenmesi gibi iki boyutlu analizler ile en kesitler, kotlar, cephe özellikleri, malzeme, bezeme gibi üçüncü boyutun tanımlanmasına yönelik analizleri içermektedir.

Üçüncü grup analizler ise Gestalt analizi, topoloji, eşgörüş analizi gibi çeşitli kuram ve matematiksel modellerin, doku çözümleme sürecinde kullanımını içermektedir.

2.1. Bütüncül Algılamaya Yönelik Analiz ve Değerlendirmeler

Bu başlık altında yerleşmelerin bir bütün olarak tarif ettiği doğal yapı (çevresel) ve sosyal (demografik, etnik, tarih vb.) yapı bileşenlerinin, fizik mekâna yansımaları ile ortaya çıkan kent bütünü, kimlik ve siluet değerleri ile ele alınmaktadır.

Yerleşmenin coğrafi bileşenlerinin analizinde öncelikle eğim, yöneliş, rölyef analizi gibi topografik özellikler, daha sonra iklim, su yüzeyi ve doğal bitki örtüsü özellikleri incelenerek, yerleşmelerin makroformu ve dokusunu etkileyen doğal yapı unsurları saptanmaya çalışılmaktadır. Bunların yanı sıra bütüncül analizlerin içinde yerleşmenin siluet incelemeleri de yer almaktadır. Yerleşme ve çevresinin silüetinde öne çıkan ya da tam tersi algılanamayan rölyef özellikleri, anıtsal yapılar, farklı dokular ve bunların topografya ilişkileri, yerleşme ve bitki örtüsü ilişkileri, varsa kıyı ile ilişkiler irdelenmektedir (Şekil 2). Siluet analizi aynı zamanda, insanın algılama özelliklerinin de dikkate alındığı Gestalt ilkeleri bağlamında gerçekleştirilmektedir. (bkz. Gestalt Analizleri)

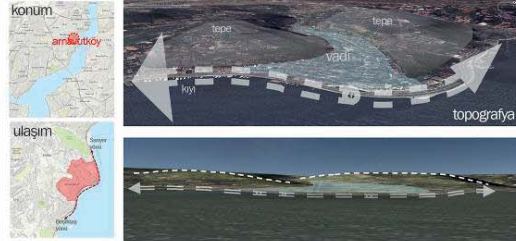
Şekil 2. Kinalıada Doğal Yapı Analizleri (E. Eroğlu, K. Kızılkaya)

Bütüncül algılamaya yönelik olarak yapılan bir diğer değerlendirme de Lynch'in 'İmaj Analizi'dir. Lynch bir yerleşmeyi okuyabilmek için bölgeler, sınırlar, yollar, odaklar ve işaret öğelerine bakmak gerektiğini söylemektedir (Lynch, 1960)ⁱⁱ. Bu bağlamda kentin bütüncül olarak algılanması, birbirinden farklılaşan alt bölge karakterlerinin belirlenmesi, ana aks (kanal mekânlar) ve odakların (meydan) tespit edilmesi mümkün olabilmektedir (Şekil 3).

makro ölçek

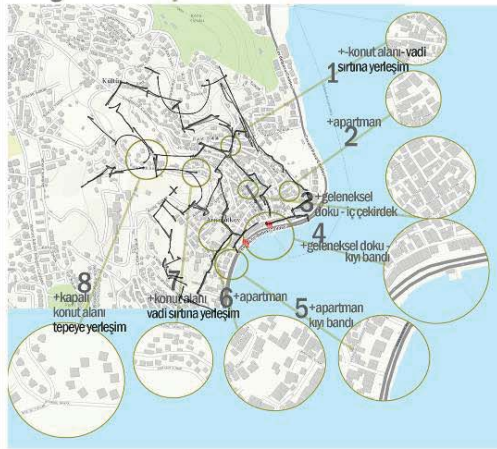
+doğal yapı topografya makroform rölyef yöneliş manzara silüet

+ iki tepe arası vadi alanına yerleşim
+ doğal eşikler ile yerleşim makroformu oluşmuş
+ zaman içerisinde sirt ve tepelere yerleşim
+ geleneksel yerleşme (yangından sonra izgara doku)

+bölgeler doku farklılıklar

+kimlik

KM SILUETİ - geleneksel konutların oluşturduğu kimlik yükseklik - çatı - cephe -> devamlılık / gestalt

+ Amavutköy girişi / karşılama - Amavutköy iskelesi
Odak noktası
Arazi eğimi düze yakın
Yapılama düzeni : bitişik
Yapı girişi: yoldan

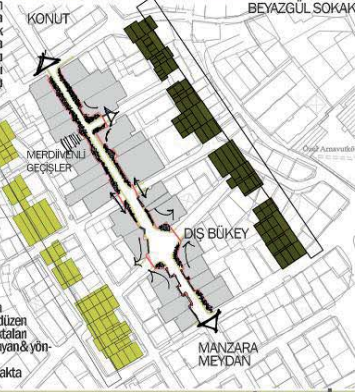
+ Silüet: geleneksel yapılar

ölçek oran yapı elemanları cephe malzeme renk ışık çatı peyzaj imaj ögesi

Denize dik gelen %6.6'lık bir eğim manzara
Kentsel işlevlerin yoğunlaştığı toptaya özellik gösteren iskele meydanına ve aynı doğrultuda ulaşım odağı olan iskeleye bağlantı
Araç ve yaya kullanımını
Geleneksel konut yapısının yoğunlaştırması

sokaklar insan ölçeğinde sokak en boy oranları - dinamik mekan

topografya - merdivenli ara sokaklar kamusal alan & özel alan -> geçiş mekanları

sokak köşeleri - Konut cepheleri ile yönlendirme

BEYAZGÜL SOKAK
Bütünsel bir çevreleme hissi
Yapıların dizileştiği dinamik mekan
Sokak doğrutusunda ritim ve hiyerarşik bir düzen içerisinde diğün noktaları
Sokak girişini tanımlayan & yönlendiren yapılar dış bükey etki yaratmakta

denize açılan vistsali sokaklar karakteristik özellikli cumbalar

+meydan

+ m1 iskele meydanı / odak / durak noktası / imaj ögesi - tören alanı

+ m2 yapı ile yan çevrelenmiş meydan / toplanma alanı

mikro ölçek

Şekil 3: Arnavutköy İmaj Analizi (G. E. Albayrak)

Coğrafi özelliklerin yanı sıra dokuyu etkileyen diğer bileşenlerden sosyo-ekonomik boyut hakkında bilgi edinilerek, yerleşmeyi nasıl etkilediği de bir diğer analiz konusudur. Bu süreçte de yerleşmede yaşayan nüfusun büyüklük, kültür, gelenek ve yaşam alışkanlıkları ve mekânsal davranış gibi dolaylı olarak kentsel dokuyu etkileyen özellikleri incelenmekte ve bunların etkileri değerlendirilmektedir.

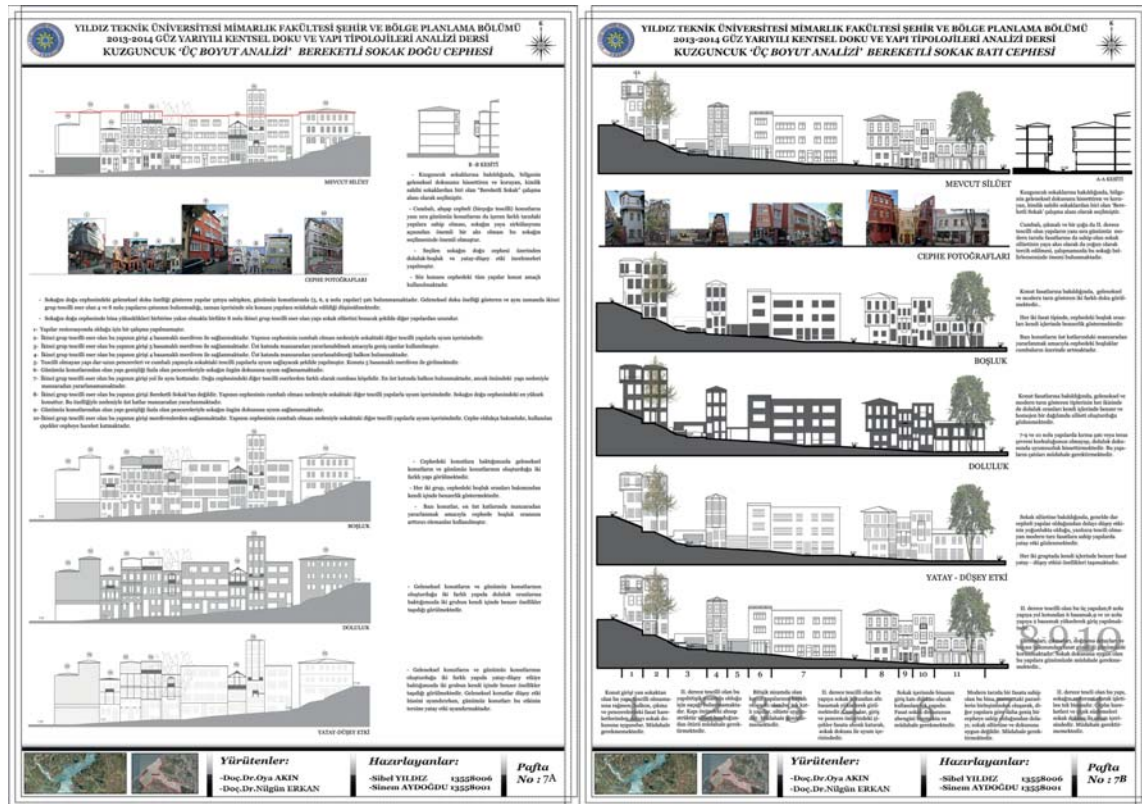

Şekil 4: Kınalıda Fizik Mekân Analizleri (S. Özdemir, D. Sheh)

2.2. Fizik Mekâna Yönelik İki ve Üç Boyutlu Analizler

Fizik mekâna ilişkin analizlerin yapılabilmesi için öncelikle, kapsamlı planlama ve tasarım çalışmalarında gereksinilen fizik mekân tespit ve belgeleme çalışmalarından yararlanılmaktadır. Bu doğrultuda arazi kullanış, kat adedi, yapım tekniği, yapı durumu, donatı ve altyapı durumu, ulaşım ağı ve kademelenmesi, ada ve parsel boyutu, biçimi, gibi yerleşme genelinde dokuyu oluşturan elemanların, araştırmanın gerçekleştirildiği zaman kesitine ait durumları değerlendirilmektedir (Yukarıda Şekil 4).

Üçüncü boyuta ilişkin analizlerin başında ise yapı/yapı, yapı/sokak, yapı/parsel ilişkisinin saptandığı, yapıya ilişkin mimari sistem, doluluk/boşluk, cephe, malzeme gibi özgün karakterlerin, çevresel ve sosyal analizler bağlamında yorumlandığı çalışmalar gelmektedir. Özellikle topografya ve iklim verileri ile sosyal yaşam biçimi, mahremiyet gibi ilişkilerin tartışıldığı bu analizlerden; kimlik ve doku karakteristiğine ilişkin pek çok bilgi edinmek mümkün olmaktadır. Aşağıdaki örneklerde doğal yapı ve yapı/parsel/sokak ilişkilerinin irdelendiği, fotoğraflar ve çizim teknikleriyle ifade edilen analizler görülmektedir (Şekil 5, 6).

Şekil 5: Kuzguncuk Üçüncü Boyut Analizleri (S. Yıldız, S. Aydoğdu)

Fizik mekâna ilişkin analizlerde kamusal açık mekânların cephe özelliklerinin de saptanması bir diğer inceleme konusudur. Cephelerdeki doluluk/boşluk oranları, kullanılan malzemeler, cephe hareketleri, saçak özellikleri, yatay/düşey boyutları ve oranlar, ölçek gibi nitelikler insan davranışlarını belirlediği gibi mekân karakteri üzerinde de etkili olduğundan doku analizlerinde büyük önem taşımaktadır.

KONUT BÖLGESİ

KONUT+TİCARET BÖLGESİ

BÖLGELERİN GENEL ÖZELLİKLERİ

ARAZİ EĞİM	YAPILAŞMA ORANI	YAPI NIZAMI
%30'LARA KADAR ÇIKAN ARAZİ EĞİMİ	% 20-360 ARASI TABAN KULLANIMI 1-2 ARASI KAKS DEĞERLERİ	AYRIK VE AYRIK İZ NİZAM
EĞİMSİZ DÜZE YAKIN ARAZİ	% 60-360 ARASI TABAN KULLANIMI 2-4 ARASI KAKS DEĞERLERİ	BİTİŞİK NİZAM

TAKS DEĞERLERİ

LEJEND

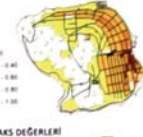
0-20

0,21-0,40

0,41-0,60

0,61-0,80

0,80-1,00

KAKS DEĞERLERİ

LEJEND

0-40

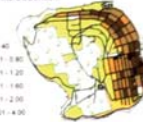
0,41-0,80

0,81-1,20

1,21-1,60

1,61-2,00

2,01-4,00

KONUT+TİCARET BÖLGESİ YAPI ADASI ÖRNEĞİ

ARAZİ EĞİMİNİN DÜZE YAKIN OLDUĞU KONUT+TİCARET BÖLGESİNDEN ALINAN ÖRNEK YAPI ADASINDA, PARSELLERDE TAKS DEĞERLERİ %60-360 ARASINDADIR. YAPI NIZAMI BİTİŞİK OLAN BU ADADA, ÖN BAHÇE VE YAN BAHÇE OLMAMAKLA BİRLİKTE YAPILARA GİRİŞİN DİREK YOLDAN OLDUĞU GÖRÜLMEKTEDİR.

CEPHE ÖZELLİKLERİ MALZEME - DOLU - BOŞ

● Betonarme yapıların birinci katları ticari amaçla kullanıldığı için bu katların cephe boşluk oranları fazladır.

● Konut ağırlıklı kullanım söz konusu olduğu için cephede doluluk - boşluk oranları eşittir. Manzaradan daha fazla yararlanmak üzere cephede boşluk oranlarını arttıran yapılarda vardır.

● Betonarme ve ahşap yapıların birinci katları ticari amaçla kullanıldığı için bu katların cephe boşluk oranları fazladır.

● Konut ağırlıklı kullanım söz konusu olduğu için cephede doluluk - boşluk oranları eşittir.

● Konut ağırlıklı kullanım söz konusu olduğu için cephede doluluk - boşluk oranları eşittir.

● Konut ağırlıklı kullanım söz konusu olduğu için cephede doluluk - boşluk oranları eşittir.

Şekil 6: Kınalıada Üçüncü Boyut Analizleri(üstteki B. Çilek, F. Görge; alttaki E. Eroğlu, K. Kızılkaya)

2.3. Kuram ve Modeller Işında Kentsel Doku Analizleri

Özgün dokuların belgelenmesi ve anlaşılabilmesi için klasik mekân analiz yöntemleri, her zaman yeterli olmamaktadır. Dokuların ortaya koyduğu benzerlik ve farklılıkların her boyutuyla saptanabilmesi için, farklı yöntemlerin de kullanılması gerekmektedir. Bu yöntemlerden bazıları; kullanıcının psikolojik özelliklerinin dikkate alındığı Gestalt analizi, yaya hareketini gözeten eşgörüş analizi, kanal mekânlarda kavşak türü, kesişim sayısı, yapı adası sayısının oranlandığı matematiksel bir model/yöntem olan topoloji, insan davranışını dikkate alan, bu bildiride kapsam dışı bırakılan, mekân dizimi yöntemidir.

Bu bildiride çözümlene grubunda klasik doku analizinde her zaman kullanılmayan Gestalt Kuramı, Topoloji Analizi, Eşgörüş Analizi yöntemleri değerlendirmeye alınmıştır.

Gestalt Analizleri

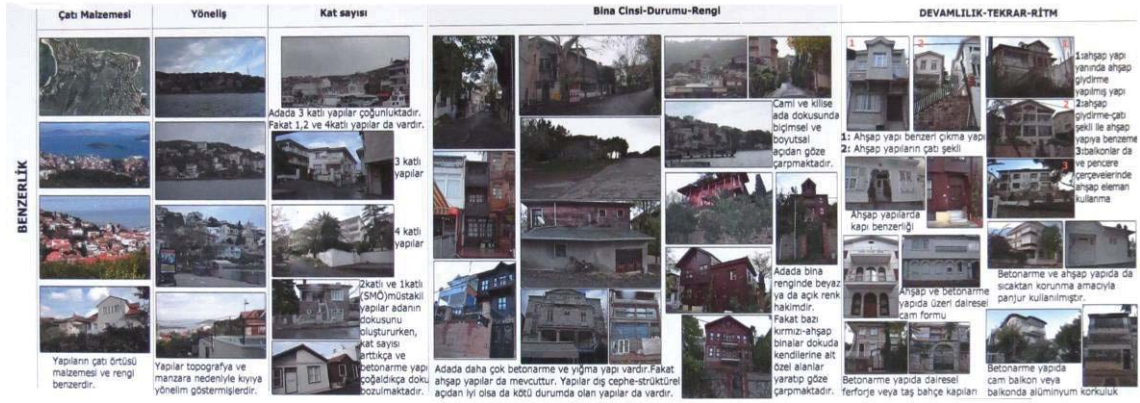
Gestalt 1920'li yıllarda Wertheimer tarafından ortaya konulan algılama prensiplerini açıklayan bir kuramdır. Algılama sürecini parça - bütün ilişkisi bağlamında tanımlayan kuramda;parçayı anlamının bütünü kavramayı sağlamayacağı anlayışından yola çıkılmaktadır. Algıyı bir örgütlenme olarak kabul eden yaklaşımda; nesnelerin kolay algılanmasının temelinde 'yalınlık ilkesi'nin yattığı savunulmakta ve Gestalt ilkeleri de bu prensip doğrultusunda oluşturulmaktadır. Algılanan nesnelerin tanımlanmasında ve hatırlanmasında büyük rol oynadığı kabul edilen ilkeler; '**şekil-zemin ilişkisi, yakınlık, tamamlama, benzerlik, süreklilik**'ⁱⁱⁱ tir.

Özellikle kıyı yerleşmelerinde su yüzeyinden yaklaşım, yerleşmenin silüetinin net ve engelsiz görülmesini sağlamaktadır. Silüetler sahip olduğu özelliklerin, yalın bir biçimde saptanabilmesi amacıyla Gestalt ilkeleri bağlamında analiz edilmiştir. Bu analizlerin sonucunda yerleşme dokusunu oluşturan özelliklerin algılanabilme düzeyleri ve nitelikleri saptanmıştır (Şekil 7a, 7b, 7c). Aşağıdaki şekilde Burgazada silüeti şekil-zemin ilişkisi bağlamında incelenmiş ve yerleşmenin algılanmasını güçlendiren yerleşik alan ve orman alanı kontrastına dikkat çekilmiştir (Şekil 7a).

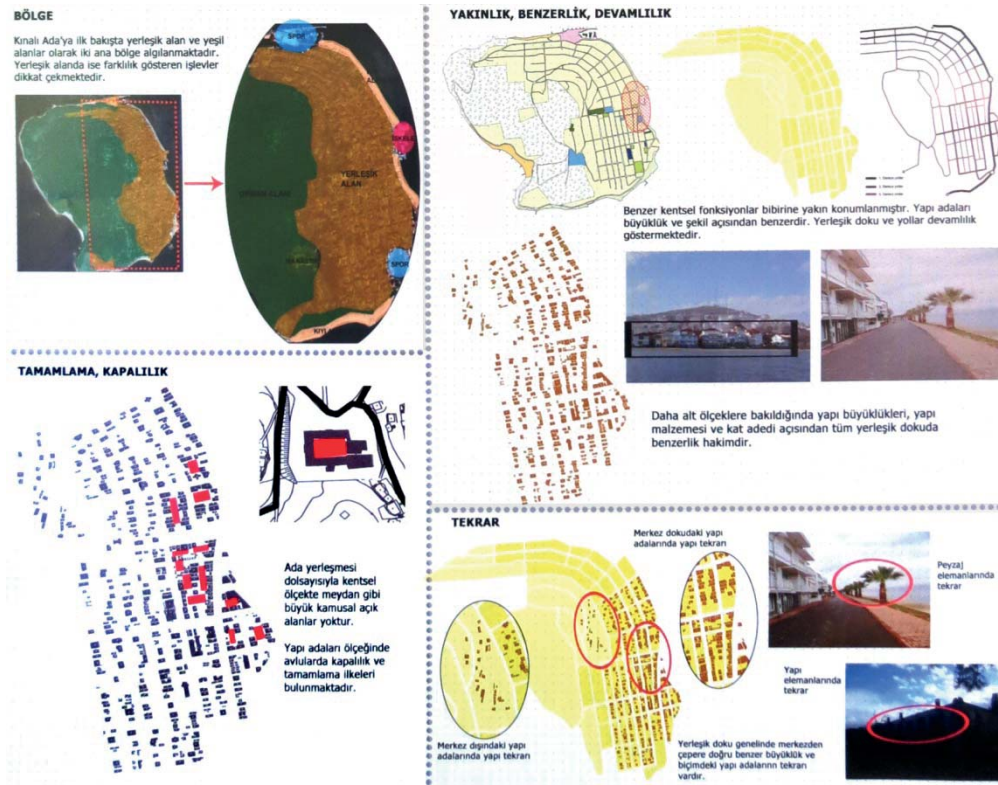
Silüet analizi dışında yerleşmedeki dokuyu oluşturan elemanlar kat adedi, yapı cepheleri, malzeme, renk, saçak ve benzeri özellikleri bağlamında benzerlik, süreklilik, yakınlık, simetri ilkeleri doğrultusunda irdelenmiş, doku bütünlüğü ile bölge oluşturma özellikleri değerlendirilmiştir. Bu analizlerin sonucunda genel yerleşme karakteri yorumlanarak, bu karaktere uymayan yapılar saptanmış, aykırı yapıların işlev, konum ve nitelikleri sorgulanmıştır. Aşağıdaki şekillerde Burgazada ve Kınalıada örneklerinde boyut, biçim, malzeme, yöneliş gibi doku ve yapı niteliklerinin benzerlik, yakınlık, süreklilik ve tamamlama ilkeleri bağlamında irdelenmesi görülmektedir.

Şekil 7a: Burgazada Gestalt Analizi (Ç. Özkan, C. Dönmez)

Şekil 7b: Burgazada Gestalt Analizi (Ç. Özkan, C. Dönmez)

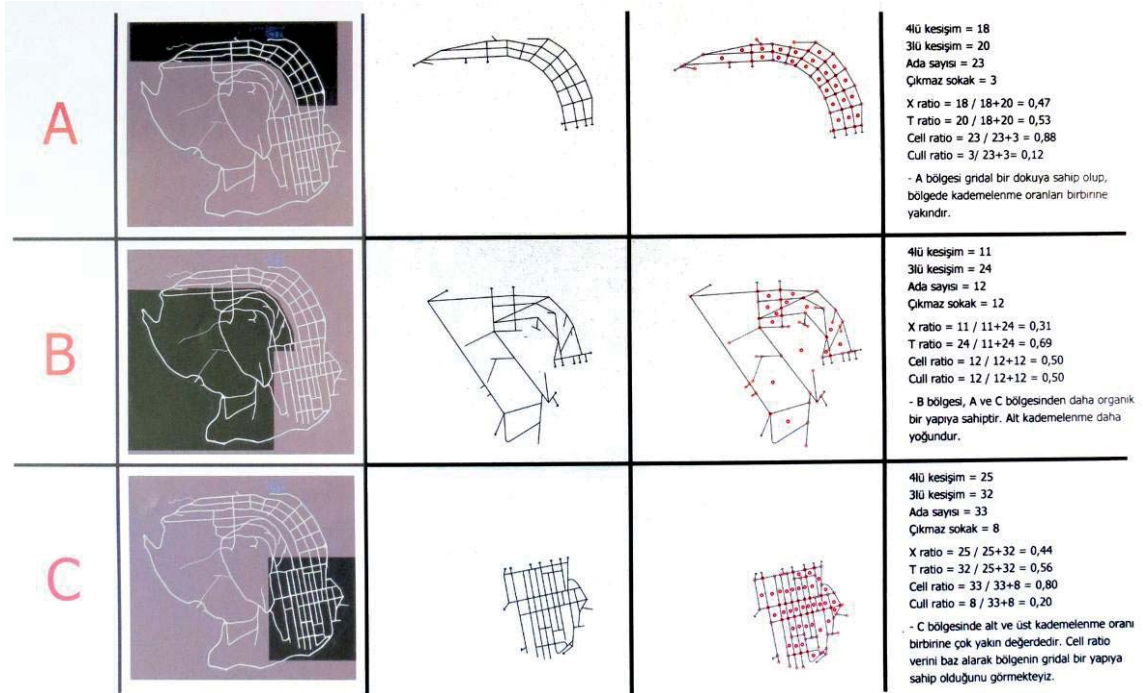

Şekil 7c: Kınalıada Gestalt Analizi S. Genç, N. Ayan)

Topoloji Analizi

Topoloji Türk Dil Kurumu tarafından 'Geometrik cisimlerin nitelikleriyle ilgili özelliklerini ve bağıl konumlarını, biçim ve büyüklüklerinden ayrı olarak alıp inceleyen geometri dalı' olarak tanımlanmaktadır. Topolojik dönüşüm ise geometrik şekillerin ölçülebilir özelliklerinden bağımsız olarak birbirine dönüşebilmesi olarak adlandırılmaktadır. Lewin'e (1936) göre, birbirine dönüşebilen şekiller topolojik açıdan eşdeğer şekillerdir. Topolojik dönüşüme verilebilecek en iyi örnek mesafeden bağımsız olarak hat sürekliliği ve kesişim ilişkilerine göre

düzenlenmiş raylı sistem hat şemalarıdır. Doku analizinde ise topolojik analiz yöntemi, gerçek mesafelerden bağımsız ağ ilişkilerini ortaya koymak amacıyla kullanılan bir tekniktir. Dokularda kavşak türleri (T kesişme, X kesişme), yapı adası ve çıkmaz sokak oranları ve kanal mekân derinlik değerleri ile değerlendirme yapılabilmekte, yerleşmenin kanal mekân sisteminde birden fazla tipolojinin var olduğu ya da bunların bilinen geometrik biçimler ile tanımlanamadığı ritmik dokularda; analizi basitleştiren, kesişmeler ve yollar üzerinden mesafeden bağımsız bağlantısal analiz yapılmasını, farklı ulaşım sistemlerine bağlı farklı dokuların karşılaştırılmasını sağlayan yöntemdir. Aşağıdaki şekilde Burgazada ulaşım ağı irdelenmiş, farklı özellik sergileyen üç farklı doku topolojik olarak birbiriyle karşılaştırılmıştır (Şekil 8).

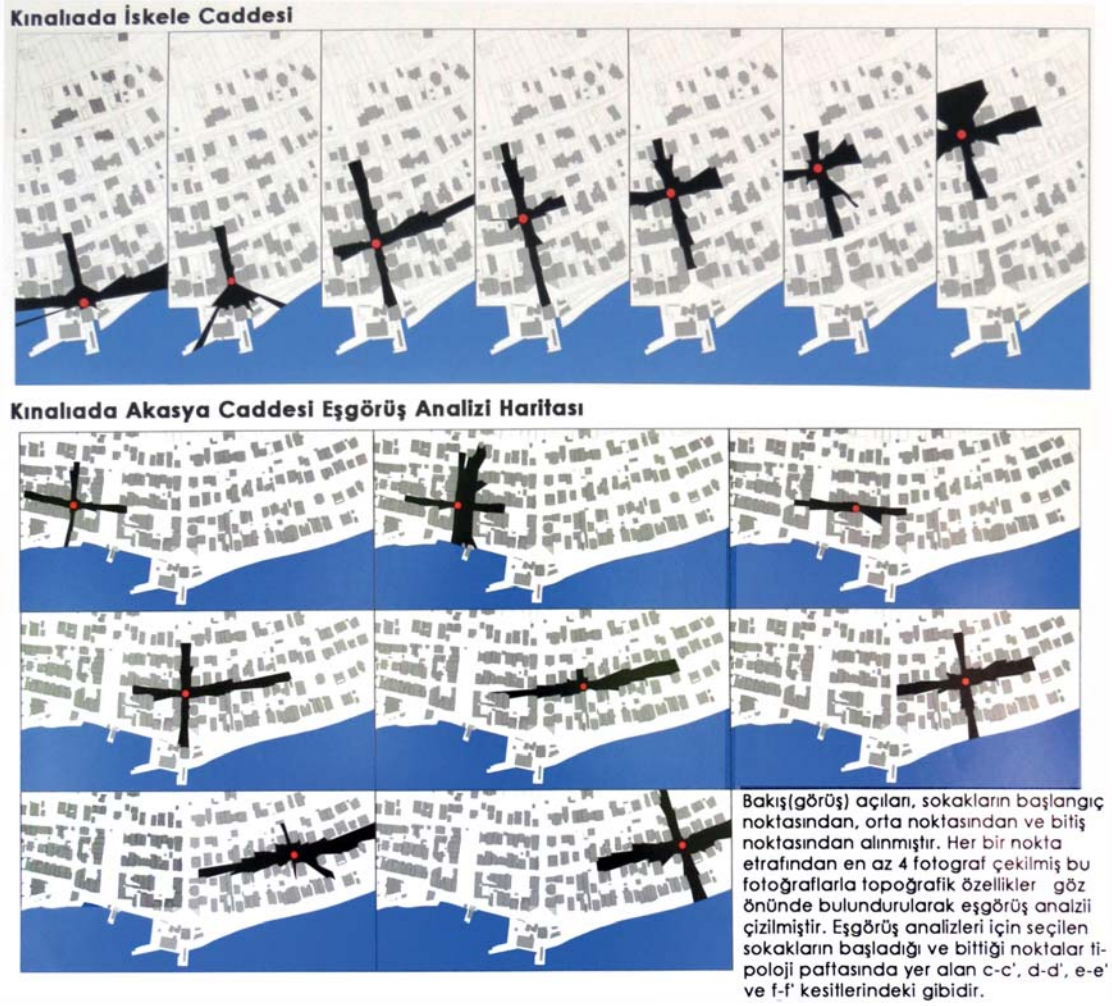
Şekil 8: Burgazada Topoloji Analizi (D. Sheh, S. Özdemir)

Eşgörüş Analizi

Eşgörüş Alan (İsovist) kavramı, bir mekânda belirli bir noktadan bakıldığında görülebilen yüzeylerin tamamının oluşturduğu alanı tanımlar (Benedikt, 1979). Bu analiz, yayanın kentsel açık mekândaki hareketi sırasında görebildiği yatay ve düşey yüzeylerin saptanması esasına dayalıdır. Eşgörüş analizinde mekân içindeki hareket ve yönlenme, mekânın iki ve üç boyutlu geometrik biçimlenmesi büyük önem taşımaktadır. Mekândaki yapıların üç boyutlu biçimlenişinin yanı sıra açık mekânın topografik yapısı da eşgörüş analizinde dikkate alınan diğer bir konudur. (Batty, 2001)

Kentsel mekânı algılamanın en pratik yolu, kanal mekânlarda yaya olarak hareket etmektir. Kanal mekânda hareket sırasında, ne kadar uzağın algılanabildiği ile hangi yüzeylerin görebildiği, çevrelenme düzeyi eşgörüş alanı analizleri ile belgelenir. Mekânsal davranışı da

yönlendiren bu özelliklerin saptanması doku ile davranışların anlaşılması ve anlamlandırılması açısından da önemlidir. Mekânın bu özellikleri aynı zamanda mekânın kimliğini de etkilemektedir. Eşgörüş alanını etkileyen unsurlara bakıldığında dokunun temel bileşenlerinden yapı/sokak ilişkisinin ve sokak silüetini belirleyen yapı/parsel, yapı/yapı ilişkisinin yanı sıra yapı cephelerindeki hareketlerin ve saçak özelliklerinin ve peyzajın da etkili olduğu görülmektedir. Aşağıdaki şekilde Kınalıada'daki İskele ve Akasya caddelerinin eşgörüş analizleri gerçekleştirilmiş ve bu akslar üzerinde gerçekleşen hareket ile caddelerdeki görüş alanlarının değişimi belgelenmiştir (Şekil 9).

Şekil 9: Kınalıada Eşgörüş Analizi (B. Çilek, F. Görgeç)

3. Sonuç ve Değerlendirme

En genel anlamı ile çevresel, sosyal ve ekonomik özelliklerin fizik mekâna yansıdığı bir biçim/örüntü olarak tanımlanan kentsel dokular, yerleşmelerin yer/bağlam ilişkisinin kurulması, kendine has bir kimlik oluşturması, insan ölçeği ile ilintili, algılanabilir ve yönlenebilir bir içerik taşıması açısından, planlama ve tasarım parametreleri doğrultusunda ele alınması gerekmektedir. Bu özelliklerden giderek uzaklaşan ve doğal yapı bileşenlerini dikkate almadan,

doğal eşiklere rağmen, parsel bazında uygulamalar ve imar yönetmelikleri ile biçimlendirilen günümüz yerleşmeleri; algılanma, yönlenme ve kimlik unsurlarından uzaklaşmakta, kopyalanan, giderek birbirine benzeyen ve bu özellikleri ile yerin ruhunu kaybettiği bir içeriğe dönüşmektedir. Yağ lekesi gibi birbirine eklemlenerek, boşluksuz büyüyen ve yaygınlaşan bu yerleşmelerde, farklı coğrafyaların ortaya koyduğu eşikler ve potansiyeller algılanamadığı gibi, yaşam biçimleri farklılıklarını okumak bile mümkün olamamaktadır. Sonuç olarak kıyı, ova, yamaç, vadi gibi farklı topografya ve iklim koşullarında, benzer doku tipolojilerinin ortaya çıkması ile sonuçlanan, sosyal yapı özellikleri ile örtüşmeyen ve tüm toplumsal katmanları, aynı biçim içine sokan fizik mekânın oluşması kaçınılmaz olmaktadır. Bu durumda planlama ve tasarımın bağlamını kaybetmesinin yanı sıra aidiyet ilişkilerinin kurulamadığı, kimliksiz mekânlar ile karşı karşıya kalınmaktadır.

Dolayısı ile kentsel dokuların planlama ve tasarım parametrelerine ulaşabilmek ya da bu dokuları test edebilmek açısından analiz yöntem ve teknikleri son derece önemli hale gelmektedir. Gerek geleneksel yerleşmelerde gerekse yeni üretilecek yerleşmelerde tasarlanacak dokuların, mevcut ile uyumunun test edilmesi büyük önem taşımaktadır. Yerleşmelerin doğal çevre verileri, sosyo-ekonomik veriler ve yerleşme kültürü ile ilişkilendirilebilmesi için etkin doku analiz, yöntem ve teknikleri, planlama ve tasarım gündemine alınmalıdır.

Bu bildiri kapsamında da Yıldız Teknik Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Yüksek Lisans öğrencileri ile yapılan çalışmalarda kullanılan analiz teknikleri ve ortaya çıkan ürünlerin paylaşılması hedeflenmiştir. Kullanılan yöntem ve teknikler, bütüncül algılama, fizik mekâna yönelik iki ve üç boyutlu çalışmalar, kuram ve matematiksel modellerin kullanımı olmak üzere üç ana başlıkta gruplanmıştır. Bu yöntemlerin kullanılması ile öncelikle bir belgeleme çalışmasının yapılması hedeflenmiştir. Belgeleme, özellikle korunması gereken, özgün kentsel dokular için büyük önem taşımaktadır. Geleneksel dokulara sahip yerleşmelerde korunan doku içinde ya da çeperlerinde gerçekleştirilecek bir uygulamanın söz konusu dokuya uygunluğunun değerlendirilmesi ancak bu analizlerle saptanan ölçütlere bağlı gerçekleştirilebilir. Bunun yanı sıra yapılan analizler ile benzer niteliklere sahip olduğu varsayılan yerleşmelerin özgün değerlerinin saptanması, farklılıklarının ortaya konulması da mümkün olacaktır.

KAYNAKÇA

- Altaban, Ö.,(2013) Kent Planlamadan Kentsel Tasarıma Geçişte Düşünülecek Boyutlar, ICONARP vol. 1, issue 1, s:2-21, ISSN:2147-9380.
- Aydınlı, S., (1986) Mekânsal Değerlendirmede Algısal Yargılara Dayalı Bir Model, Doktora Tezi, GTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Benedikt, M.,L.,(1979) “To Take Hold of Space: Isovists and Isovist Fields” Environment and Planning B, 1979, Vol. 6 (1), s: 47-65.
- Batty, M., (2001) “Exploring Isovist Fields: Space and Shape in Architectural and Urban Morphology” Environment and Planning B: Planning and Design, 2001, Vol. 28, s: 123-150.
- Ching, F.D.K., (2004) Architecture: Form, Space, Order (Vol. 3), Van Nostrand Reinhold Company, New York.
- Gallion, A. (1950) The Urban Pattern, D. Van Nostrand Company.
- Gehl, J., (1987), Life Between Buildings: Using Public Space, Van Nostrand Reinhold Company, New York.

Lynch, K., (1960), The Image of the City, The MIT Press, Cambridge.

Lewin, K., (1936) Principles of Topological Psychology, McGraw-HillBook CompanyInc., New York.

Marshall, S., (2005) Streets, Patterns, Spon Press, New York.

Ocakçı, M.,(2012) Kentsel Planlama Ansiklopedik Sözlük, ed. M. Ersoy, Ninova Yayıncılık, ISBN 978-605-88444-2-1, s: 189, İstanbul.

Rapoport, A.,(1977) Human Aspects of Urban Form: Towards a Man Environment Approach to Urban Form and Design, Pergamon Press, s: 38, UK.

NOTLAR

ⁱBildiri, yazarlarının YTÜ, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Yüksek Lisans Programında birlikte verdiği “Kentsel Doku ve Yapı Tipolojileri Analizi” dersi kapsamında 2012-2015 yılları arasında dersi alan öğrenciler ile birlikte gerçekleştirilen tespit ve analiz çalışmalarına temellendirilmiştir.

ⁱⁱ**Bölgeler (Districts):** Kendine özgü işlevleri, yoğunlukları, biçimlenmeleri olan, kentin diğer parçalarından ayırdedilebilen, iki boyutlu genişliğe sahip kent parçalarıdır.

Sınırlar (Edges): Kentin bölgelerini birbirinden ayıran elemanlardır. Geniş ulaşım arterleri, demiryolu geçitleri, kıyıları, setler, şevler, akarsu, kanal, göl gibi su yüzeyleri, topoğrafik engeller ve duvarların tümüdür.

Yollar (Paths): Kent içinde dolaşımı sağlayan, kent mekânlarını birbirine bağlayan, sokak, cadde, nehir, kanal gibi elemanlardır.

Odak noktaları (Nodes): Kentin sembolik noktalarını oluşturan, kent kimliğini zenginleştiren, kentin stratejik noktalarında yer alan kamusal açıklanlardır.

İşaret öğeleri (Landmarks): Kentin birçok noktasından algılanabilen, etrafındaki diğer öğelerden ölçü, konum, mimari özellikler, malzeme gibi tasarım ölçütleri bağlamında ayrışan, odak noktaları ile çoğu zaman örtüşen yapılar, tepeler kuleler, heykel ve anıtların tümüdür.

ⁱⁱⁱ**Şekil –zemin ilişkisi (Figure and ground):** Tüm algılamalarda bir şekil bir de zemin vardır. Zeminin niteliği nesnenin algılanmasını etkiler.

Yakınlık (Proximity): Birbirine zaman ve mekân konusunda yakın olan nesnelere gruplanarak algılanır.

Süreklilik (Continuity): Aynı yönde/hızda sıralanmış nesnelere ile devamlılık gösteren nesnelere birbiri ile ilişkili algılanır.

Benzerlik (Similarity): Renk, biçim, boyut gibi nitelikleri benzer olan nesnelere bir bütün olarak algılanır.

Tamamlama (Closure): Nesnenin tümü algılanamadığı durumlarda, biçim zihinde tamamlanarak algılanır.